

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

І.В. Берднік,

асистент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці

Новелою у Кримінальному кодексі (далі КК) України є стаття 212-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, або особою, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до Пенсійного фонду України коштів у значних розмірах [4].

Метою написання даної статті є обґрунтування криміналізації діяння, передбаченого ст. 212-1 КК України та дослідження ознак цього складу злочину.

У теорії кримінального права питання кримінальної відповідальності за ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування були досліджені такими вченими, як: О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавранюк.

Дослідженням питання, пов'язаного з ухиленням від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, займалися такі вчені, як: М.Д. Бойко, П.Д. Пилипенко, Л.П. Шумна, І.С. Ярошенко.

Відповідно до примітки статті 212-1 КК під значним розміром коштів слід розуміти суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян; під великим розміром коштів слід розуміти суми страхових загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян; під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Відповідно до п. 4 ст. 18 Закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" страхові внески не включаються до складу податків, інших обов'язкових платежів, які становлять систему оподаткування, і на ці внески податкове законодавство не поширюється [3].

На відміну від податків, соціальні платежі, різновидом яких є страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, мають не стільки фіскальну, скільки компенсаційну природу і розглядаються як відкладена частина оплати праці для матеріального забезпечення у разі настання страхового випадку – нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання, безробіття, досягнення пенсійного віку, тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання, вагітності і пологів, смерті годувальника тощо.

Об'єктом злочину є порядок сплати страхових внесків, що забезпечує формування коштів пенсійного фонду як одного із суб'єктів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

За рахунок коштів Пенсійного фонду України в солідарній системі призначаються такі пенсії: 1) за віком; 2) по інвалідності внаслідок загального захворювання; 3) у зв'язку з втратою годувальника. Розмір страхових внесків відповідно для страхувальників і застрахованих осіб встановлює Верховна Рада України, виходячи з того, що внески повинні забезпечувати надання особам пенсійних виплат і передбачених законом соціальних послуг, а також покриття адміністративних витрат для забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Законодавством не можуть встановлюватись пільги з нарахування та сплати страхових внесків або звільнення від їх сплати [7, с. 604].

Предмет злочину – кошти, які підлягають сплаті як страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Систему такого страхування становлять: 1) солідарна система – базується на засадах солідарності і субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України; 2) накопичувальна система – базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат [8, с.171].

Дія ст. 212-1 не поширюється на систему недержавного пенсійного страхування, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання пенсійних виплат.

Оскільки у тексті ст. 212-1 КК йдеться про фактичне ненадходження коштів лише до Пенсійного фонду України, за цією статтею не може кваліфікуватись ухилення від сплати страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування. Хоча Накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом України та управляється його виконавчою дирекцією, він є відмінним від Пенсійного фонду України цільовим позабюджетним фондом, який функціонуватиме після набрання чинності законом про запровадження перерахування частини страхових внесків до цього фонду.

Об'єктивна сторона злочину характеризується сукупністю трьох ознак:

1) діяння – ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді фактичного ненадходження до Пенсійного фонду України коштів у значних розмірах (ч.1 ст. 212-1), великих (ч. 2 ст. 212-1) або особливо великих (ч. 3 ст. 212-1) розмірах;

3) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Описово-бланкетний характер диспозиції ст.212-1 робить необхідним у кожному конкретному випадку звертатися до пенсійного законодавства, яке визначає права та обов'язки платників страхових внесків на обов'язкове державне пенсійне страхування, строки і механізм сплати внесків.

Стаття 212 не конкретизує спосіб ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Відповідно до ст. 64 КПК, у мотивувальній частині вироку має бути значено, в який саме спосіб було вчинено злочин. Спосіб ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове пенсійне страхування може бути приховування або заниження суми заробітної плати (виплат, доходу), на яку нараховуються страхові внески [7, с.606].

У разі застосування позакасових (неофіційних) форм оплати праці найманих працівників відбувається не лише приховування або заниження страхувальником-роботодавцем сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески, а й неутриман-

ня і неперерахування податковим агентом податку з доходів фізичних осіб. У зв'язку з цим діяння винного у такій ситуації потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 212 і 212-1 (за наявності всіх ознак складів злочинів).

До інших способів вчинення даного злочину можна віднести порушення порядку нарахування та обчислення страхових внесків, ухилення від реєстрації платника страхових внесків у територіальних органах Пенсійного фонду України.

З точки зору кваліфікації за ст. 212-1 до страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не належить збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, який продовжує залишатись включеним до системи оподаткування й умисне ухилення від сплати якого може тягнути відповідальність за ст. 212. Передусім мається на увазі збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, який сплачується з окремих видів господарських операцій: купівлі-продажу безготівкової валюти; продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння; відчуження легкових автомобілів; купівлі-продажу нерухомого майна; з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку. Суми зазначеного збору надходять не до Пенсійного фонду України, який лише отримує звіти про його нарахування і сплату, а до спеціального фонду Державного бюджету і використовуються згідно із законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Також відповідальність не за ст. 212-1, а за ст. 212 має тягнути умисне ухилення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, справляння якого здійснюється в порядку покриття витрат Пенсійного фонду України на виплату і доставку пенсій, призначених на пільгових умовах (зокрема, роботи із шкідливими і важкими умовами праці за списком виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України). Пенсійне забезпечення осіб, які мають право на отримання зазначених пенсій, здійснюється згідно з окремим законодавчим актом через професійні і корпоративні фонди. До запровадження такого пенсійного забезпечення зберігається порядок покриття витрат на виплату і доставку цих пенсій, встановлений Законом України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" [2].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямим умислом, тобто особа, яка не сплачує страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки (фактичне ненадходження до Пенсійного фонду України коштів у значних розмірах, великих або особливо великих розмірах) і бажає їх настання або хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Суб'єктом даного злочину є службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, або особа, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, чи будь-яка інша особа, яка зобов'язана їх сплачувати.

Платниками страхових внесків до солідарної системи є страховальники-роботодавці та інші особи, які зобов'язані сплачувати такі внески і вичерпний перелік яких встановлений законом. Роботодавцями визнаються, зокрема, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, об'єднання громадян, профспілки, політичні партії (у т. ч. їх відокремлені підрозділи, які мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами), фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності та інші особи (включаючи осіб, які обрали особливий спосіб оподаткування (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, прид-

бали спеціальний торговий патент)), які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, або за договорами цивільно-правового характеру [7, с.605].

Для зазначених страхувальників базовим звітним періодом є календарний місяць, страхові внески, нараховані за звітний період, мають бути сплачені не пізніше ніж через 20 календарних днів з дня закінчення періоду. Квартал є базовим звітним періодом для таких страхувальників, як: 1) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності та члени їхніх сімей, які беруть участь у провадженні підприємницької діяльності; 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності.

У разі здійснення протягом базового звітного періоду виплат, на які нараховуються страхові внески, страхувальники одночасно з видачею зазначених сум зобов'язані сплачувати авансові платежі. Несплата, неповна або несвоєчасна сплата страхових внесків за спрямованістю умислу може розцінюватись як замах на злочин, передбачений ст. 212-1.

Сплата страхових внесків до солідарної системи (у т. ч. з виплат у натуральній формі) здійснюється виключно у грошовій формі шляхом внесення відповідних сум на банківські рахунки виконавчих органів Пенсійного фонду України. Страхові внески сплачуються страхувальниками шляхом перерахування безготівкових сум з їх банківських рахунків. Страхувальники - фізичні особи, які не мають банківських рахунків, сплачують страхові внески шляхом готівкових розрахунків через банківські установи. Перерахування страхових внесків здійснюється страхувальниками одночасно з одержанням перерахування коштів на оплату праці (виплати доходу), у т. ч. у безготівковій або натуральній формі, або з виручки від реалізації товарів (послуг).

До відповідальності як виконавці даного злочину можуть притягуватись й окремі застраховані особи. Маються на увазі особи, які досягли 16-річного віку, належать до кола осіб, які за законом підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, і беруть добровільну участь у системі такого страхування на підставі договору.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.96. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.
2. Закон України “Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування” від 26.06.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №37. – Ст.237.
3. Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003р.// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №49-51. – Ст.376.
4. Закон України від 17.11.2005 р. №3108-IV “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №1. – Ст.18.
5. Положення про Пенсійний фонд України: Затверджене Указом Президента України №121/2001 від 01.03.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – №45. – Ст. 205.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: Навчальний посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. – К.: КНТ, 2006. – С 604-606.
8. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. – К.: Олан, 2004. – 311 с.